

УДК:(811.161.2:81)'373.21(477.43)

DOI: 10.31891/2415-7929-2019-19-17

ОРДИНСЬКА І. Я.

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

КВАНТИТАТИВНА ТА СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОЙКОНИМІКОНУ ПІВНІЧНОЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

У статті описано квантитативна та структурна характеристика ойконімікону Північної Хмельниччини. Звернено увагу на кількість найменувань населених пунктів – власне ойконімів та мікроойконімів, із-поміж яких розрізняємо сучасні та колишні номінації. З'ясовано структуру ойконімікону Північної Хмельниччини, безпосередньо прості, складні та складені конструкції.

Ключові слова: мікротопонім, мікротопонімія, ойконім, мікроойконім, ойконіміком, денотат, власна назва дрібного географічного об'єкта.

ORDYNSKA I.

Bohdan Khmelnytsky National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

QUANTITATIVE AND STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF THE OIKONYMICON OF THE NORTHERN KHMELNYTSKYI REGION

In the Northern Khmelnytskyi region, we recorded 1,258 names of settlements, including 872 main oikonyms and 386 their variants. Among the nominations of the settlements we single out both the actual oikonyms - names of cities, towns, villages and microoikonyms - names of settlements, manors, farms and other similar small denotations. In the oikonym system, we distinguish between modern nominations and former ones, the number of which, as we can see, is almost the same, due to which the coefficient of dynamics of oikonymicon is 2,003, which means that on average settlement has two proper names. This is one of the highest rate due to the long (sometimes up to a thousand years) period of denotation and the presence of many extralingual factors that influenced the nomination of settlements. Traditionally, in modern onomastics, researchers divide onyms, according to their structure, into simple (monobasic), complex (two- and multi-basic) and compound (phrases and sentences) constructions. The largest number of analyzed oikonyms are simple names, represented by nouns. Thus, the proper names of settlements and their parts are quantitatively the largest groups of names of geographical objects of the Northern Khmelnytskyi region. Quantitative differences can be traced territorially, as in Izyaslav district we recorded 1,459 (34.22%) such nominations, Polonskyi - 631 (14.8%), Slavutskyi - 998 (23.4%), and Shepetivskyi - 1176 (27, 58%); a total of 4,264 onyms. The coefficient of dynamics of such names is the highest among the proper names of cities, towns and villages, and the lowest - among the nominations of corners and neighborhoods. A characteristic structural feature of proper names of settlements and their parts is the dominance of simple forms over compound and especially complex ones.

Keywords: proper name of small geographical object, microtoponym, microtoponymy, onym, oikonym, microoikonym, settlement.

Ойконіми та мікроойконіми окремих регіонів Хмельницької області ставали об'єктом зацікавленень науковців та краєзнавців, зокрема К. С. Баценко, Д. Г. Бучка, Н. Я. Грипас, С. М. Єсюніна, М. І. Коваль, А. О. Коханської, А. Пасішук, І. Д. Сидоренко, Н. М. Торчинської, М. М. Торчинського, Я. В. Янчишиної, однак Північна Хмельниччина у цьому плані не характеризувалася. Комплексний аналіз ойконімів та мікроойконімів Північної Хмельниччини відсутній, що й визначає **актуальність** нашої статті. Вагомість дослідження зумовлена також необхідністю фіксації пропріативів, чимало з яких втрачається протягом нетривалого часу їх існування, оскільки такі онімні одиниці в основному не фіксуються в писемних джерелах. Особливо вагомою є квантитативна та структурна характеристика ойконімікону Північної Хмельниччини.

Мета дослідження – комплексна характеристика ойконімів та мікроойконімів, зафіксованих у північних районах Хмельницької області.

Реалізація вказаної мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) зібрати і систематизувати ойконіми та мікроойконіми Північної Хмельниччини;
- 2) надати квантитативну та структурну характеристику власних назв міст, селищ і сіл, а також назв висілків, присілків, фільварків, хуторів та інших подібних дрібних денотатів;
- 3) проаналізувати екстралінгвальні фактори, які впливають на формування власних назв Північної Хмельниччини;

Об'єкт дослідження – ойконіми та мікроойконіми північних районів Хмельницької області. Із метою цілісної характеристики до аналізу було залучено всі географічні найменування, зокрема назви сіл, хуторів, висілків тощо.

Предмет дослідження – квантитативна та структурна характеристика власних назв міст, селищ і сіл, а також назв висілків, присілків, фільварків, хуторів та інших подібних дрібних денотатів досліджуваного регіону.

Джерельною базою дослідження є матеріал, зібраний шляхом експедицій та анкетування респондентів з допомогою різних програм-питальників, а також опрацювання низки історичних документів, словників, карт, наукових і довідкових видань та численних Інтернет-сайтів.

Відповідно до мети і низки поставлених завдань у процесі дослідження використано такі **методи і прийоми**, як *польові дослідження* (анкетування, інтерв'ювання та спостереження), *описовий* (для інвентаризації, класифікації та інтерпретації ойконімів та мікроойконімів), *структурний* (для опису структурно-словотвірної організації найменувань), *порівняльно-історичний* (для з'ясування особливостей номінацій різних типів денотатів) і *кількісних підрахунків* (для встановлення продуктивності окремих типів номінацій).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше у сферу наукового вивчення включено ойконімію та мікроойконімію Північної Хмельниччини, аналіз якої допоможе уточнити загальні закономірності творення і функціонування власних назв дрібних географічних об'єктів і як окремого регіону, і як складника цілісної топонімної системи України.

У Північній Хмельниччині ми зафіксували 1 258 найменувань населених пунктів (17,68 % від загальної кількості аналізованих номінацій: *Блидні* (Блд), *Мальованка* (Млв), *Стара Гутиська* (Стг)), зокрема 872 основні (12,26 %: *Білецьке* (Біл), *Корчик* (Крч), *Хоняків* (Хон)) і 386 варіантних (5,42 %: *Білецьк*, *Білички* (Біл), *Кірчик*, *Малий Корчик*, *Червоний Корчик* (Кор), *Хоняки*, *Хонякова* (Хон)).

Серед номінацій населених пунктів досліджуваного регіону виокремлюємо як власне ойконіми – найменування міст, селищ і сіл (579; 8,14 %: *Гриців* (Грц), *Крчанівка* (Крч), *Нетішин* (Нет)), так і мікроойконіми – назви висілків, присілків, фільварків, хуторів та інших подібних дрібних денотатів (679; 9,54 %: *Березів Цвіт* (Бер), *М'якотський Клинівець* (Мкт), *Хутір Сніжесвського* (Ган)).

В ойконімній системі ми розрізняємо як сучасні номінації (289, що становить 49,91 % від загальної кількості таких пропріативів: *Варварівка* (Врв), *Вишневе* (Виш), *Фадіївка* (Фад)), так і колишні (рідко – паралельні усномовні) варіанти (290; 50,09 %: *Барбарівка* (Врв), *Сульжинські Хутори* (Виш), *Тадеушпіль* (Фад)), чисельність яких, як бачимо, практично однакова, завдяки чому коефіцієнт динаміки ойконімікону, який визначається шляхом ділення кількості зафіксованих назв на кількість іменованих об'єктів, становить 2,003, що означає, що в середньому кожне поселення має дві власні назви (*Великий Правутин* – *Правутин* (Впр), *Крупець* – *Горинь-град* (Крц), *Сивір* – *Сиверка* (Сив)). Це один із найвищих показників, що зумовлено тривалим (іноді – майже до тисячі років) періодом існування денотатів та наявністю багатьох екстралінгвальних чинників, які впливали на процес номінації населених пунктів (зокрема, це зміна власників поселень, ідеології, традицій назвотворення тощо).

Власне мікроойконіми – це найменування висілків, хуторів, фільварків і подібних поселень, зафіксовані в історичних документах, географічних словниках, довідниках, частково – у спогадах старожилів. Сьогодні номінації мікропоселень трансформувалися в назви кутків, урочищ, полів, лісів та подібних об'єктів, причому через відсутність достовірних даних, часто неможливо встановити, який пропріатив є первинним, а який – похідним.

Давність процесу номінації хуторів і подібних поселень та нестача історичних документів, у яких можна знайти потрібну інформацію спричинили незначну кількість варіантних форм (96; 14,14 % від загальної кількості мікроойконімів: *Єлизавет-Орт* (Лип), *Микулинський Польовий* (Мик), *Серединська* (Шп)), що значно менше від чисельності основних форм (583; 85,86 %: *Єлизаветино* (Лип), *Микулинський* (Мик), *Серединецький ліс* (Шп)). Коефіцієнт динаміки мікроойконімів теж нижчий, ніж аналогічний показник, що стосується назв міст, селищ і сіл: 1,1647 (*Майдан-Вілла* – *Вілла*, *Майдан-Вілла* (Мдл)), *Майстрів* – *Майстрів Хутір*, *Старий Майстрів* (Сл), *Хвоцівка* – *Артіль Хвоцівка* (Хвщ)).

Традиційно в сучасній ономастиці онімні одиниці за структурою дослідники поділяють на конструкції прості (одноосновні), складні (дво- і багатоосновні) та складені (словосполучення і речення) [див.: 1, с. 27–28; 210, с. 26–155; 251, с. 31–163; 297, с. 216], і така градація може лише частково модифікуватися залежно від специфіки аналізованого матеріалу.

Найбільшу кількість із-поміж аналізованих ойконімів становлять прості найменування (462; 79,79 %: *Двірець* (Двр), *Закриничне* (Зкн), *Марківці* (Мрц)), представлені іменниками (360; 62,18 %: *Довжок* (Дов), *Комини* (Ком), *Чижівка* (Чиж)) у формі називного відмінка однини (189; 32,64 %: *Городнявка* (Грн), *Комарівка* (Кмр), *Хоровець* (Хор)) і множини (169; 29,19 %: *Кіпчинці* (Кіп), *Онацьківці* (Онц), *Роговичі* (Ргв)) та родового відмінка однини (2; 0,35 %: *Шевченка* (Швч), *Шевченка* (Шев)), а також прикметниками у формі називного відмінка однини (102; 17,61 %: *Ганнусине* (Ган), *Лісна* (Ліс), *Поліське* (Плс)).

У структурі складних назв (52; 8,98 %: *Баранне-Улашанівка* (Улш), *Дідогора* (Ддг), *Новоселиця-Лабунська* (Орл)) виокремлюємо композити (42; 7,25 %: *Конотоп* (Кон), *Любомирка* (Люб), *Чорнокали* (Ств)), утворені переважно з допомогою інтерфікса -о- (*Білопіль* (Блп), *Новоселиця* (Нвц), *Старогутисько* (Стг)) або ж іншим способом (*Печиводи* (Печ), *Семихатки* (Смк), *Тадеушпіль* (Фад)), та юкстапозити (10; 1,73 %: *Баранне-Улашанівка* (Улш), *Березна-Татарська* (Брз), *Майдан-Городнявка* (Грн)).

Будова складених найменувань (65; 11,23 %: *Бражинецький Цвіт* (Брж), *Дубовий Гай* (Дбг), *Новоселицький бурякорядгосп* (Дбг)) теж не досить розмаїта; зокрема зазначимо, що серед ойконімів відсутні словосполуки, які продуктивні саме в мікротопонімії. Домінує поєднання іменника з прикметником (56; 9,67 %: *Великі Каленичі* (Вкл), *Крива Лука* (Крв), *Нова Гутиська* (Нвг)) у формі називного відмінка однини (45; 7,77 %: *Велика Радогощ* (Врд), *Прикордонна Улашанівка* (Пул), *Стара Смолярня* (Стг)) і множини (11; 1,9 %: *Великі Топірки* (Топ), *Нижні Головлі* (Нгл), *Старі Бейзими* (Стб)); рідше фіксуємо моделі «іменник + іменник» (3; 0,52 %: *Мокрець Матієвських* (Мок), *Слобода Припутенка* (Прт), *Хутір*

Шевченка (Шев)), «іменник + числівник» (3; 0,52 %: *Друга Шкарівка* (Мшк), *Хотень Другий* (Хтд), *Хотень Перший* (Хтп)), «прикметник + прикметник» (2; 0,35 %: *Велика Березна* (Вбр), *Полонне Велике* (Пол)) та «іменник + прикметник + прикметник» (1; 0,17 %: *Велика Новоселиця Полонська* (Нвц)).

Отже, власні назви населених пунктів та їхніх частин кількісно є найбільшими групами найменувань географічних об'єктів Північної Хмельниччини. Квантитативні відмінності простежуємо і територіально, оскільки в Ізяславському районі ми зафіксували 1 459 (34,22 %) таких номінацій, Полонському – 631 (14,8 %), Славутському – 998 (23,4 %), а Шепетівському – 1176 (27,58 %); усього 4 264 пропріативи. Коефіцієнт динаміки таких найменувань найвищий серед власних назв міст, селищ і сіл, а найнижчий – із-поміж номінацій кутків і мікрорайонів.

Характерною структурною особливістю власних назв поселень та їхніх частин є домінування простих форм над складеними і особливо складними. Це результат стягнення складених пропріативів, із яких у процесі мовленневої еволюції зникли географічні терміни.

Література

1. Баценко К. С. Локалізми в топонімії Хмельниччини. *IV Республіканська ономастична конференція: тези*. Київ : Наукова думка, 1969. С. 61–62.
2. Баценко К. С. Місцеві апелятиви в топонімії Хмельниччини. *Питання сучасної ономастики*. Київ : Наукова думка, 1976. С. 93–96.
3. Бучко Д. Г. Географічні назви на -івці на Поділлі. *Тези доповідей Подільської історико-краєзнавчої конференції* (жовтень, 1965). Хмельницький, 1965. С. 114–115.
4. Бучко Д. Г. Географічні назви на -івці на Поділлі: До питання про колонізацію Поділля. *Історичні джерела та їх використання*. Вип. 2. Київ : Наукова думка, 1966. С. 93–98.
5. Бучко Д. Г. Ойконіми Покуття на -ани, -яни на загальноукраїнському фоні. *Наукові записки ТДПУ. Серія: Українська лінгводидактика*. Тернопіль, 1997. Вип. 1. С. 83–86.
6. Бучко Д. Ойконімія Поділля XVII ст. (за даними Хмельницького літопису). *Roczniki humanistyczne*. 2006–2007. Том LIV–LV, zeszyt 7. S. 139–148.
7. Грипас Н. Я. Відапелятивні назви населених пунктів Хмельниччини. *IV Республіканська ономастична конференція : тези*. Київ: Наукова думка, 1969. С. 55–58.
8. Єсюнін С. М. Вулиці міста Хмельницького. Тернопіль, 2005. 118 с.
9. Єсюнін С. М. Міста Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст. : монографія. Хмельницький, 2015. 336 с.
10. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія: (Проект). Повідомлення Української ономастичної комісії. Київ: Наукова думка, 1966. Вип. 1. С. 24–43.
11. Пасішук А. Топонімікон міста Полонне Хмельницької області. *Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи: збірник наукових праць*. Вінниця, 2015. С. 134–137.
12. Торчинська Н. М. Мікротопоніми села Глушківці Ярмолинського району Хмельницької області. *Поділля. Філологічні студії : збірник наукових праць*. Хмельницький : ХмЦНТЕІ, 2014. Вип. 6. Ч. 1. С. 175–179.
13. Торчинська Н. М. Мікротопоніми села Солобківці Ярмолинського району Хмельницької області. *Проблеми сучасної лінгвістики і лінгводидактики*. Умань : ФОП Жовтий, 2014. С. 55–58.
14. Торчинський М. М. Денотатно-номінативна структура топонімікону української мови. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. Вип. 356–359. Чернівці : Рута, 2007. С. 375–379.
15. Янчишина Я. В. Мікротопонімія Центральної Хмельниччини. *Філологічні студії : збірник наукових праць студентів*. Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2014. С. 136–141.

References

1. Batsenko K. S. Lokalizmy v toponimii Khmelnychchyny. *IV Respublikanska onomastychna konferentsiia: tezy*. Kyiv : Naukova dumka, 1969. S. 61–62.
2. Batsenko K. S. Mistsevi apeliatyvy v toponimii Khmelnychchyny. *Pytannia suchasnoi onomastyky*. Kyiv : Naukova dumka, 1976. S. 93–96.
3. Buchko D. H. Neohrafichni nazvy na -ivtsi na Podilli. *Tezy dopovidei Podilskoi istoriko-kraieznavchoi konferentsii* (zhovten, 1965). Khmelnytskyi, 1965. S. 114–115.
4. Buchko D. H. Neohrafichni nazvy na -ivtsi na Podilli: Do pytannia pro kolonizatsiiu Podillia. *Istorychni dzhherela ta yikh vykorystannia*. Kyiv : Naukova dumka, 1966. Vyp. 2. S. 93–98.
5. Buchko D. H. Oikonimy Pokuttia na -any, -yany na zahalnoukrainskomu foni. *Naukovi zapysky TDPU. Serii: Ukrainska linhvodydaktyka*. Ternopil, 1997. Vyp. 1. S. 83–86.
6. Buchko D. Oikonimiiia Podillia KhVII st. (za danymy Khmelnytskoho litopysu). *Roczniki humanistyczne*. 2006–2007. Tom LIV–LV, zeszyt 7. S. 139–148.
7. Hrypas N. Ya. Vidapeliatyvni nazvy naselenykh punktiv Khmelnychchyny. *IV Respublikanska onomastychna konferentsiia : tezy*. Kyiv : Naukova dumka, 1969. S. 55–58.
8. Yesiunin S. M. Vulytsi mista Khmelnytskoho. Ternopil, 2005. 118 s.
9. Yesiunin S. M. Mista Podillia u druhii polovyni KhKh – na pochatku KhKh st. : monohrafiia. Khmelnytskyi, 2015. 336 s.
10. Nimchuk V. V. Ukrainska onomastychna terminolohiia: (Proekt). *Povidomlennia Ukrainskoi onomastychnoi komisii*. Vyp. 1. Kyiv : Naukova dumka, 1966. S. 24–43.
11. Pasishchuk A. Toponimikon mista Polonne Khmelnytskoi oblasti. *Podilska rehionalna leksykolohiia: stan ta perspektivy: zbirnyk naukovykh prats*. Vinnytsia, 2015. S. 134–137.
12. Torchynska N. M. Mikrotoponimy sela Hlushkivtsi Yarmolynetskoho raionu Khmelnytskoi oblasti. *Podillia. Filolohichni studii : zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 6. Ch. 1. Khmelnytskyi : KhmTsNTEI, 2014. S. 175–179.
13. Torchynska N. M. Mikrotoponimy sela Solobkivtsi Yarmolynetskoho raionu Khmelnytskoi oblasti. *Problemy suchasnoi linhvistyky i linhvodydaktyky*. Uman : FOP Zhovtyi, 2014. S. 55–58.
14. Torchynskiy M. M. Denotatno-nominatyvna struktura toponimikonu ukrainskoi movy. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Slovianska filolohiia*. Vyp. 356–359. Chernivtsi : Ruta, 2007. S. 375–379.
15. Yanchyshyna Ya. V. Mikrotoponimiiia Tsentralnoi Khmelnychchyny. *Filolohichni studii : zbirnyk naukovykh prats studentiv*. Vinnytsia : TOV «Merkiuri-Podillia», 2014. S. 136–141.

Надійшла / Paper received: 23.09.2020

Надрукована / Paper Printed : 04.11.2020